

ARBEJDSLØSHEDEN ENDNU ENGANG.

AF F. ZEUTHEN og H. CL. NYBØLLE

I.

I Februar 1938 fik Socialministeriets statsvidenskabelige Konsulent Jørgen S. Dich af Socialministeren den Opgave at foretage en Undersøgelse om Arbejdsløshedens Udvikling her i Landet i de senere Aar samt saa vidt gørligt at skønne over de fremtidige Beskæftigelsesmuligheder. Resultatet foreligger i en Betænkning¹⁾ udgivet af Socialministeriet i August 1939.

I det følgende er det — naar der ogsaa skal blive Plads til Diskussion og Kritik — kun muligt at omtale en Del af det fyldige Materiale og de mange interessante Betragtninger, som findes i Socialministeriets og Dichs Værk. Af ikke mindst Interesse er den Specialundersøgelse, som er foretaget for en Række Fag ikke alene ved Bearbejdelse af de foreliggende Tal, men ogsaa ved direkte Forespørgsel til Repræsentanter for Arbejdere og Arbejdsgivere inden for Fagene om Aarsagsforhold og tildels ogsaa om mulige Midler.

Den enquêtémæssige Metode kunde sikkert anvendes med Fordeel i væsentlig større Udstrækning her i Landet, og Spørgsmaalene skulde da helst ikke begrænses til de officielle Organisationers Repræsentanter, jfr. de engelske Kommissioners Vidneafhøringer. Metoden synes særlig anvendelig med Hensyn til den sociale Lovgivnings Virkninger og sociale Fænomener som Arbejdsløsheden. Da navnlig Organisationsrepræsentanters Svar kan ventes paavirket af de store faglige og politiske Grupperes officielle Standpunkter om Hovedspørgsmaalene, faar Besvarelserne med Hensyn til de enkelte Fags praktiske Specialspørgsmaal formentlig størst Værdi, og Svar med Hensyn til Anvendeligheden af konkrete Midler vil muligvis have et mere praktisk underbygget Grundlag end Svar med Hensyn til Aarsagsforholdene²⁾. Spørgsmaalene maa i

¹⁾ Arbejdsløshedsproblemet i Danmark 1930—38. 1939.

²⁾ Jfr. mit Forslag om en videregaaende faglig Arbejdsløshedsundersøgelse, Socialpolitik I, S. 282.

ARBEJDSLØSHEDEN ENDNU ENGANG.

AF F. ZEUTHEN og H. CL. NYBØLLE

I.

I Februar 1938 fik Socialministeriets statsvidenskabelige Konsulent Jørgen S. Dich af Socialministeren den Opgave at foretage en Undersøgelse om Arbejdsløshedens Udvikling her i Landet i de senere Aar samt saa vidt gørligt at skønne over de fremtidige Beskæftigelsesmuligheder. Resultatet foreligger i en Betænkning¹⁾ udgivet af Socialministeriet i August 1939.

I det følgende er det — naar der ogsaa skal blive Plads til Diskussion og Kritik — kun muligt at omtale en Del af det fyldige Materiale og de mange interessante Betragtninger, som findes i Socialministeriets og Dichts Værk. Af ikke mindst Interesse er den Specialundersøgelse, som er foretaget for en Række Fag ikke alene ved Bearbejdelse af de foreliggende Tal, men ogsaa ved direkte Forespørgsel til Repræsentanter for Arbejdere og Arbejdsgivere inden for Fagene om Aarsagsforhold og tildels ogsaa om mulige Midler.

Den enquêtémæssige Metode kunde sikkert anvendes med Fordeel i væsentlig større Udstrækning her i Landet, og Spørgsmaalene skulde da helst ikke begrænses til de officielle Organisationers Repræsentanter, jfr. de engelske Kommissioners Vidneafhøringer. Metoden synes særlig anvendelig med Hensyn til den sociale Lovgivnings Virkninger og sociale Fænomener som Arbejdsløsheden. Da navnlig Organisationsrepræsentanters Svar kan ventes paavirket af de store faglige og politiske Grupperes officielle Standpunkter om Hovedspørgsmaalene, faar Besvarelserne med Hensyn til de enkelte Fags praktiske Specialspørgsmaal formentlig størst Værdi, og Svar med Hensyn til Anvendeligheden af konkrete Midler vil muligvis have et mere praktisk underbygget Grundlag end Svar med Hensyn til Aarsagsforholdene²⁾. Spørgsmaalene maa i

¹⁾ Arbejdsløshedsproblemet i Danmark 1930—38. 1939.

²⁾ Jfr. mit Forslag om en videregaaende faglig Arbejdsløshedsundersøgelse, Socialpolitik I, S. 282.

alle Tilfælde ikke stilles efter et ensartet Skema, men maa tilpasses efter de besvarendes særlige Forhold, saaledes som disse fremgaar af Statistiken. Den upartiske Formulering af Spørgsmaalene bliver da iøvrigt et særligt Problem. Enquêtémæssige Undersøgelser bør formentlig i Reglen udføres af den Administrationsgren, Emnet hører under, her altsaa Socialministeriet. En mere mekanisk Bearbejdelse af omfattende statistisk Materiale egner sig formentlig bedre for Statistisk Departement.

Af de Forhold, som i Dichs Betænkning er belyst for en Række Fag, vel iøvrigt overvejende paa Basis af Talmaterialet, kan nævnes Sæsonsvingningerne, Rationaliseringen, som i de fleste Tilfælde synes at have spillet en relativt lille Rolle i den undersøgte Periode (1930—38), og ikke mindst de enkelte Fags Tilgangs- og Afgangsforhold. Sømænd og kvindelige Arbejdere viser sig at høre til Gennemgangsfag, det sidste med gennemsnitlige Tilgangs- og Afgangsprocenter paa 29 og 22. Tilgangen er forholdsvis stabil, hvor der er Lærlingeuddannelse. I andre Tilfælde kan særlige Chancer eller stor Arbejdsløshed paa andre Omraader give en abnorm stor Tilstrømning. I Træindustrien, hvor Arbejdsløsheden er stor, har man ved Udvidelser almindeligt tilkaldt ny, uorganiserede Folk uden større Tilknytning til Faget, medens man i Tekstilindustrien har foretrukket at benytte Fagets øvede Folk, hvad der bidrager til at formindske Fagets Arbejdsløshed, idet de langvarigt arbejdsløse udskydes. Det nævnes for en Række Fag, at den forlængede Understøttelsesperiode og stigende Adgang til Kontingenthjælp har virket i Retning af at nedsætte Afgangen og dermed beholde et Antal arbejdsløse inden for Faget. Hvor stor Chance disse Personer havde haft for at faa Arbejde andetsteds, hvis de var tvunget ud af Faget, og hvorledes dette havde virket paa Landets Totalbeskæftigelse, er et Problem for sig, som Undersøgelsen ikke søger at trænge til Bunds i — nærmest afviser med Paastanden om formel Stigning i Arbejdsløshedstallene (S. 289). Der paavises iøvrigt ikke ubetydelige Eksempler paa Overgang mellem faglige Grupper (jfr. S. 174). Paa et afgørende Punkt er der i alt Fald Grund til at tro, at Overgangen næppe har givet Anledning til nogen større Forøgelse af Totalbeskæftigelsen, højst en Fortrængning af tidligere beskæftigede, navnlig ældre Folk. Det drejer sig om Overgangen til Arbejdsmandsfaget. Her har ogsaa Afgangen fra Landbruget bidraget til en voldsom Tilgang trods stor Arbejdsløshed i Forvejen. (Man kunde her rejse det almindelige Problem, i hvilket Omfang er Overførelse af Arbejdskraft

paavirket af Forskel i Løn og i hvilket Omfang af Forskel i Chancen for Beskæftigelse? Og kan Chancen for de overflyttede ikke ligge væsentligt højere end for de forud tilstedeværende Arbejdere i Tilgangsfaget?). Naar det, som det stærkt fremhæves, navnlig er Arbejdsmændene, som har en stor Arbejdsløshed og stigende Tal i den undersøgte Periode, skulde det synes rigtigt at forøge Antallet af faglærte eller de i mindre Omfang uddannede, hvorved der dels vil opstaa Chancer for Forøgelse af disses Totalbeskæftigelse, og dels for at denne Beskæftigelse skal give Anledning til supplerende Arbejde for de ufaglærte i samme eller andre Fag. M. H. t. Spørgsmaalet om Oplæring og Faguddannelse samt Regulering af Arbejdsmarkedet kan henvises til det interessante Afsnit om »Arbejdsmarkedet og Arbejdsløshedens Bekæmpelse« i den omtrent samtidig fremkomne »Betænkning om Beskæftigelsespolitik og Erhvervsmuligheden i Danmark« udgivet af Arbejderbevægelsens Erhvervsraad.

De omtalte interessante Specialundersøgelser er imidlertid ikke Hovedsagen i Dichts Undersøgelse. Det, som tillægges størst Betydning, synes at være en Paavisning af, at Stigningen i Arbejdsløshedstallene i Perioden 1930—38 for en meget stor Del beror paa en mere fuldstændig Optælling bl. a. paa Grund af ændrede Understøttelsesregler. En Paavisning af, hvorledes den stærkt skiftende ordinære og ekstraordinære Lovgivning og Ændring i Kassernes Vedtægter samt den stigende Forsikring har virket paa Arbejdsløshedstallene, er naturligvis meget betydningsfuld og har krævet et stort og detailleret Arbejde. Med Hensyn til Gennemførelsen af disse Beregninger, der til Tider kan forekomme noget usikre, kan ganske henvises til Professor Nybølles Bemærkninger. Her skal blot nævnes, at Undersøgelsens Maal synes at ligge noget ved Siden af det, der maatte være Hovedopgaven. Man beregner, med hvor mange Tusinde det faktiske og forholdsvis nøjagtige Arbejdsløshedstal paa Slutningstidspunktet skal *re d u c e r e s* for at kunne ligestilles med de mindre fuldstændige Arbejdsløshedstal omkring 1930. Det afgørende Udgangspunkt for vor Arbejdsløshedspolitik maa dog være ikke den større eller mindre Stigning i de senere Aar, men at vi faktisk er oppe paa ca. 20 pCt. i en Række »konjunkturmæssigt« set forholdsvis gode Aar. Viser Beregningerne, at Forholdene ikke var væsentlig bedre under forrige relative Højkonjunktur, kan dette kun gøre Problemet mere alvorligt. En Sammenligning mellem disse i mange Retninger uensartede Perioder bliver i alt Fald af mindre Betydning. Vil man korrigere,

synes det mest rimeligt i Stedet for at nedsætte Nutidens virkelige, absolute Arbejdsløshedstal at forhøje Fortidens Procenter.

I Forbindelse med Spørgsmaalet om formel eller virkelig Stigning i Arbejdsløsheden staar Spørgsmaalet om Definition af Begrebet Arbejdsløshed. Vil man opstille den nævnte Sondring, maa man ved Siden af den »empirisk-statistiske« Definition, som paa Basis af Lovgivning og administrativ Praksis forklarer, hvilke Arter af Tilfælde der medtages i Statistiken, have et andet teoretisk eller ideelt Arbejdsløshedsbegreb, ud fra hvilket man vurderer Arbejdsløshedstallenes »reelle« Betydning. Jeg skal iøvrigt ikke her komme ind paa Forf.s »realistiske« Definition, som han selv kun synes at betragte som et foreløbigt Program, og som synes for afhængig af de skiftende legale Betingelser og derfor uegnet til ved Sammenligning med den statistisk definerede Arbejdsløshed (Arbejdsløshedstallene) at sondre mellem formel og reel Ændring i Arbejdsløsheden — hvad der trods Anvendelsen af andre Ord — netop synes at være Forf.s Hovedopgave, jfr. Prof. Nybølles Omtale af Løsningen af denne Opgave.

Dich begynder iøvrigt sin Bog med ganske unødvendigt at se rødt og med stor Drabelighed at bekæmpe navnlig den af Professor Bagge og den svenske Arbejdsløshedskommission opstillede Definition, hvorefter en Mand er arbejdsløs, naar han ikke kan faa Arbejde til den Løn, som hans selv forlanger. Dich siger herom (S. 9 og 10): »I de teoretisk-abstrakte Definitioner søger man at simplificere Spørgsmaalets mange og komplicerede Sider i enkelte og elegante Formler, der passer ind i en eller anden økonomisk-teoretisk Tankekonstruktion. Som typisk Eksempel paa en Begrebsbestemmelse af denne Art kan tages den svenske Arbejdsløshedskommissions Betænkning I, hvor Arbejdsløsheden ud fra visse Tankekonstruktioner angaaende det økonomiske Sammenhæng under fiktive Forudsætninger alene ses som et Resultat af Eksistensen af bestemte Arbejdsvilkaar«. »Kun for den, der ønsker paa Forhaand at lægge Arbejdsløshedsproblemet i den Prokrustesseng, som er nødvendig for at faa det til at tjene en vis urealistisk økonomisk Tankekonstruktion, har denne teoretisk præjudicerende Definition Interesse. Dertil kommer, at den ved paa Forhaand at henvise hele Spørgsmaalet til den Abstraktionernes Verden, hvoraf den selv er et Resultat, ikke fremhæver Data, der aabner Muligheder for at gøre den til Genstand for empirisk Forsken«. Det forekommer mig imidlertid, at nævnte svenske Definition er langt mere uskyldig, upolitisk og ikke-præjudice-

rende, end Dich giver det Udseende af. Det afgørende Udgangspunkt er, at Manden forgæves søger Arbejde. Han kan altsaa ikke faa det under de givne Forhold. Blandt disse kan man udtrykkelig nævne: ved den Løn, han faktisk forlanger. Denne i og for sig overflødige Tilføjelse — som dog kan virke lidt drillende — har for saa vidt Interesse, som man understreger, at man tager alle med, selv om de forlanger en usædvanlig eller ud fra et eller andet Synspunkt »urimelig« høj Løn. Dette er naturligvis mere liberalt over for de arbejdssøgende end en Afskæring, naar Lønkravene overstiger »de gældende Arbejdsbetingelser« (Dich S. 11), og man slipper for den sikkert ofte vanskelige Afgørelse af, hvad der i det enkelte Tilfælde er »gældende« (overenskomstmaessige eller sædvanlige, naar visse andre Tilfælde anvendes som Sammenligningsgrundlag). Hvor man søger Arbejde, men ikke kan faa det til den Løn, man selv forlanger, foreligger Udbud uden Efterspørgsel, hvad der vel maa være det fra et økonomisk Synspunkt afgørende. At den omtalte svenske Definition kan trænge til udfyldende Forklaringer, f. Eks. med Hensyn til forkortet Arbejdstid, skal ikke benægtes, jfr. iøvrigt det, som Dich siger om den realistiske Definition. Definitionen skal blot afgøre, hvilke enkelte Personer der under de givne Betingelser maa anses som arbejdsløse. Den samlede Arbejdsløshed opgøres ganske simpelt ved at optælle alle disse Personer uden nogen som helst præjudicerende Spekulationer om Aarsagsforhold og den problematiske Virkning af en eventuel Lønændring for den enkelte over for Totalbeskæftigelsen. Definitionen skal netop — i Modsætning til hvad Dich siger (S. 11 øv.) — ikke sige noget om Aarsagen.

Om Aarsagerne til Arbejdsløsheden findes adskilligt af Interesse bl. a. i Afsnittene om »Befolkningstilvæksten og Beskæftigelsen«, hvor den forholdsvis store Stigning i Antallet af Personer i arbejdsdygtig Alder omtales, »Konjunkturudviklingen 1930—38«, hvori bl. a. gives en mere udførlig Behandling af Byggeriet, »Sæsonbevægelserne og Arbejdsløsheden« og i de foran omtalte Specialundersøgelser for en Række Fag. I det hele synes Betænkningen i vel høj Grad at give Indtryk af, at den store Arbejdsløshed, vi har haft i de senere Aar, er uundgaelig Skæbne — i alt Fald saafremt man bibeholder den nuværende Samfundsordning og ikke lærer at afskaffe Konjunktursvingningerne. I Aaret September 1936—37 var den laveste Arbejdsløshed, naar man regner med det forskelligt beliggende Sæsonminimum for de enkelte Fag, 11,7 pCt., men det tilsvarende beregnede Sæsonmaksimum 33,2 pCt.

»Udsvinget i Arbejdsløshedsprocenterne var ca. dobbelt saa stort som den egentlige Minimumsarbejdsløshed. Dette overordentlig store Udsving er en vigtig Aarsag til, at Arbejdsløshedsprocenten i Danmark ligger saa forholdsvis høj, som Tilfældet er « (S. 159). Ved en Sammenligning med nogle andre Lande staar Danmark med det største Udsving. (Udsvinget beregnet i Procent af den gennemsnitlige Arbejdsløshedsprocent, som Forfatteren tager som Udgangspunkt for sine Betragtninger, er dog ikke den afgørende Maalestok til Belysning af Sæsonsvingningerne som Arbejdsløshedsaarsag). I Specialundersøgelsen for Malerne, hvor stor Tilgang førte til Rigelighed paa Arbejdskraft i den gode Sæson »saaledes at yderligere Koncentration af Arbejdet paa bestemte Perioder bliver mulig«, siges det dog ganske rigtigt, at »Sæsonsvingningerne i et Fag kan saaledes ikke blot være Aarsag til en vis Arbejdsløshed, men det er ogsaa muligt, at en større Arbejdsløshed i et Fag kan føre til en større Sæsonbevægelse, saaledes at Arbejdsløsheden i en vis Forstand bliver »Aarsag« til en Del af Sæsonsvingningerne« (S. 190). S. 176—77 udregnes, at Arbejdsløsheden blandt Metalarbejderne næppe kan blive lavere end 12 pCt., hvis der ikke skal indtræde Arbejdersmangel. Om denne Grænse ikke kan sænkes væsentligt, hvis der iøvrigt sker en varig Sænkning af Landets Arbejdeløshedsniveau, maa dog vist siges at være et Organisationsspørgsmaal (jfr. iøvrigt Begrebet Minimumsarbejdsløshed, S. 41 ff.). I denne Forbindelse kan henvises til Sammenligningen med Tyskland S. 324—25, herunder om Muligheden for »at tilpasse Lønpolitikken« — og i Modsætning hertil (i Forbindelse med den mindre Befolkningstilvækst i Tyskland, S. 69): »At benytte Arbejdsløshedens Nedgang som Tegn paa den tyske økonomiske Politiks større beskæftigelsesmæssige Effektivitet i Sammenligning med den danske Politik, kan kun have journalistisk — og politisk — Interesse, men ikke videnskabelig«. Sidstnævnte Sted henvises dog til en senere nærmere Analyse, som altsaa synes at give et lidt anderledes Resultat.

Over for Muligheden af at begrænse Arbejdeløsheden ved en mere forsigtig Lønpolitik indtager Forfatteren — i alt Fald i det meste af Betænkningen — en stærkt afvisende Holdning. Han gør sig i første Omgang meget let og hurtigt færdig med de almindelige Argumenter for en Sammenhæng mellem Løn og Beskæftigelsesgrad ved at bortkaste den almindelige økonomiske Teori som »driftsøkonomisk«, d. v. s. som gældende blot for den enkelte Virksomhed. Det er jo rigtigt, at Virkningen af Arbejdernes Ef-

terspørgsel baade efter Forbrugsvarer og indirekte efter Nyanlæg skal tages med i Betragtning; men dette forbigaaes da heller ikke i nogen fornuftig og fuldstændig Teori, som bygger videre paa og modificerer de »traditionelle« Idéer bl. a. om »Ændringer i Produktionsfaktorernes Kombination (Rationalisering) og Virkningen af de relative Prisers Forskydning«, som Forfatteren selv giver Plads i en Parentes (S. 137 n.), hvortil knyttes følgende Fodnote: »Herved bortser man ganske vist fra de to Variationsmuligheder, der ligger til Grund for hele den statiske Fordelingslære, men denne Side af Sagen vedrører ikke selve Købekraftsbetragtningen« (S. 138). Dette synes at være en foreløbig Begrænsning af Forudsætningerne; men man savner navnlig paa den følgende halve Snes Sider, hvor Forf.s egne Teorier fremstilles, den tilsvarende senere Medtagelse af det foreløbigt forbigaaede. Det drejer sig iøvrigt ikke om at bibeholde den statiske Teori i dens simplificerede Lærebogsformer eller at forkaste den (jfr. bl. a. S. 140, 2. Stk.), og et eller andet Sted, fra at finde noget helt andet at sætte i Stedet — hvorved man maaske forbigaar Synspunkter, hvis Rigtighed ingen kan benægte. Forfatteren synes imidlertid at træffe et saadant Valg, og han finder meget hurtigt Løsningen i den Marx-Keynes-Grünbaumske Kapitalteori. Med Hensyn til det nærmere Indhold og Begrundelsen af denne paa en Gang traditionelt-marxistiske og højmoderne-keyneske Teori henviser han til Artiklen af I. Grünbaum i nærværende Tidsskrifts foregaaende Aargang, hvorved Læseren af Betænkningen spares for adskilligt Hovedbrud og efter min Opfattelse en hel Del Mystik. Konklusionen af Artiklen synes iøvrigt at være, at Muligheden for at afskaffe Arbejdsløshed ved Hjælp af Lønhævning i alt Fald her i Landet er stærkt betinget. Naar man kommer hen i Slutningen af Bogen, støder man tilsyneladende paa et noget ændret Standpunkt, idet det om Lønforhøjelserne i Foraaret 1938 i Forbindelse med Ferieloven siges, at de beskæftigelseshæmmende Virkninger næppe kan »opvejes af Lønstigningens Virkninger paa Forhold mellem Opsparing og Investering, idet Overopsparingstendensen i Danmark næppe har den dertil fornødne Styrke« (S. 297), jfr. ogsaa S. 317, 303 og førnævnte Omtale af Tyskland S. 324—25.

Den statistiske Sammenligning af de enkelte Aar (1., 2. o. s. v.) inden for »Konjunkturperioderne« 1924—30 og 1930—38 kan næppe tillægges større Værdi i Betragtning af de stærke Forandringer i handelspolitiske og andre Forudsætninger og i Betragtning af, at det vel er tvivlsomt, i hvilket Omfang disse Aarrækker

fra Toppunkt til Toppunkt i det hele kan ligestilles med en tænkt Række af gammeldags, nogenlunde ens Konjunkturbølger.

Der behandles i Betænkningen en Række Midler til Bekæmpelse af Arbejdsløsheden, saaledes Spørgsmaalet om Udvidelse af Industrien, som det Erhverv, der er i Stand til at tage imod et stigende Arbejdertal og allerede i 30'ne har haft den store Stigning i absolut Beskæftigelse, offentlig Financiering af Industriekspansionen (jfr. Warmings Forslag om de 700 Mill. Kr.), Stabilisering af Byggeriet, Foranstaltninger til Hjælp af mindre kvalificerede Arbejdere og langvarigt arbejdsløse og endelig en Tanke, Forf. ogsaa tidligere har været inde paa, en Differentiering af Arbejdsløshedsforsikringspremierne med forebyggende Formaal. Her skal blot nævnes den Vægt, han lægger paa Anlægsarbejdernes Evne til at skabe Beskæftigelse, ogsaa naar Anlægget er færdigt, og hans i en officiel Betænkning paaskønnelsesværdigt kraftige og aabenhjertige Argumentation mod den fortsatte Øsen 100 Millioner Kr. ud om Aaret til Vej-anlæg. »Paastanden om, at Motorskatterne er Automobilisternes »egne« Penge, bliver . . . ligesaa taabelig som en Paastand om, at Tobaksrygerne eller Grundejerne skulde have særlig Ret til at træffe Bestemmelse om Anvendelsen af de Penge, som de i deres Egenskab af Skatteydere maa betale« (S. 316). Man skulde iøvrigt tro, at den Stivhed i Statens Ledelse af Landets Økonomi, som her aabenbarer sig, maatte svække Forfatterens meget optimistiske Tro paa, at man kan faa det hele til at gaa ved samtidig at dreje paa et Antal forskellige Skruer: »Naar man med andre Ord griber ind gennem Valutakontrol, Investeringskontrol o. s. v. i det økonomiske Liv for at forøge Beskæftigelsen, kan man ogsaa foretage de Indgreb, der er Betingelsen for, at en vis Rentepolitik kan føre til større Beskæftigelse med given Løn. Deraf følger naturligvis ikke, at Problemet er løseligt under alle Forudsætninger med Hensyn til Lønnens Højde« (S. 146). Burde der ikke ogsaa være en Reservation m. H. t. Realløn og andre Realindtægter?

Karakteristisk for Dichts Betænkning er, at man i adskillige Tilfælde støder paa en noget drabelig, ensidig Teoretisering og Generalisering, men at han senere, hvor han giver sig tilstrækkelig Tid, ved en forstaaende Behandling af de konkrete Tilfælde viser Evne og ærlig Vilje til at tage alle Sider med i Betragtning. Hvad der er præsteret ved Udarbejdelsen af Betænkningen paa 1½ Aar, er for saa vidt ret imponerende, og man kan ikke vente en tilfredsstillende Gennemarbejdelse ved et saa forceret Lejlighedsarbejde. Som Studiemateriale og Indledning til Diskussion er Be-

tænkning virkelig værdifuld for den kritiske Læser, men den er næppe ufarlig for den mere overfladiske, som enten sluger alle Paastande raa eller lægger det hele til Side, hvis noget forarger ham.

F. Zeuthen.

II.

Dichs Arbejde, der i Kraft af de omfattende for en Del originale, positive Data, det indeholder, maa faa en betydningsfuld Plads inden for dansk social-politisk Litteratur, indtager ogsaa den her i Landet sjældne Stilling at være en officiel Publikation, hvis Udarbejdelse er overdraget en »Kommission« paa en eneste Mand, noget, der dog er saa velkendt fra vore Nabolande, at Fordele og Mangler ved dette Princip ikke her behøver nærmere Omtale. Snarere kunde Fremkomsten af to Anmeldelser fremhæves, en Omstændighed, Forf. med Føje vilde kunne tage sig til Indtægt, hvis det ikke samtidigt lige saa vel kunde siges, at Forf. — som Forudsætning for eller Følge af Arbejdets Tilblivelsesmaade — er gaaet mere i Bredden end i Dybden; i Virkeligheden gælder dette ogsaa hvor det drejer sig om de individuelt prægede Udtryk for Forf.'s personlige Synspunkter; saadanne Udtryk er der ingen Mangel paa og de er ikke svære at finde.

Denne generelle Bemærkning skal ikke være og kan vanskeligt blive nogen egentlig Indvending, naar Opgavens Omfang tages i Betragtning. Det drejer sig jo netop ikke om en Række Arbejdsløshedsproblemer, hvis Behandling er foretaget uafhængigt af hverandre, men i hvert Fald efter Planen om en samlet Behandling af hele det danske Arbejdsløshedsproblem, ved hvilken Forf. — som Opgaven i denne Form kræver det — har søgt at faa økonomisk og statistisk Værktøj til at kooperere, og ved hvilken han ogsaa har søgt at frigøre sig fra Reminiscenserne fra Lærebogslitteraturen.

Det næste Spørgsmaal er da blot, i hvilket Omfang Forf. med Held har opereret paa sin egen Line, og saa vidt jeg ser, er det her, mere end i den lige nævnte Forbindelse, at forskellige og ikke uvæsentlige Bemærkninger til og Indvendinger mod Forf.s Fremstilling vil kunne gøres.

I Almindelighed maa det først nævnes — hvad jeg i det følgende ellers skal se helt bort fra — at Forf.s elegante Skrivemaade ikke er fri for en vis »bedøvende« Virkning, saavel paa

Læseren — naar den da ikke ligefrem virker irriterende — som muligvis endog paa Forf. selv; den bringer ham flere Steder saa let og lyst over Vanskelighederne, at han tilsyneladende end ikke faar Øje paa dem. Det kan i alt Fald roligt siges, at Fremstillingen — hvor velskreven den iøvrigt er — i ikke ringe Grad er udsat for at komme under ganske samme Dom som den, Forf. i en særlig Forbindelse og næppe i alle Tilfælde med Urette fælder over andres Forfatterskab paa dette Omraade, nemlig at »det kun kan have journalistisk — og politisk — Interesse, men ikke videnskabelig« (S. 69). Andre Steder forholder det sig dog anderledes; navnlig i de Afsnit, der behandler de enkelte Fag, findes Enkeltheder, der ikke blot vidner om Forf.s Realitetssans og intime Kendskab til, hvad det drejer sig om, men ogsaa om Evne til frisk og frigjort at arbejde med Stoffet. Desto mere spørger man derfor, om Forf. ligervis som den brave Homer ikke har været sig selv lige bevidst under hele Udarbejdelsen — eller hvis det altsammen er gjort i den fulde Bevidstheds klare Lys, hvad Hensigten har været.

Medens Forf.s Skarpsindighed nemlig nogle Steder er upaaklagelig, visner den andre Steder hen tilsyneladende ofte uden rimelig Forklaring. Der kommer derved ind i Fremstillingen en Løshed i Begreberne og en Ujævnhed i deres Behandling, som ikke kan undgaa at virke skæmmende; bl. a. rummer Arbejdet ogsaa en Mængde »Kamp mod Vejrmøller« af et Omfang, der virkelig ikke kan siges at staa i rimeligt Forhold til Realiteterne.

Dette gælder allerede de indledende Bemærkninger om Arbejdsløshedens Definition, hvor der straks drages i Leding mod Muligheden af en egentlig Definition i det hele og tilkastes andres Forsøg et voldsomt »percat«. Først derefter er Forf. i Stand til at forberede Læseren paa sin egen saakaldte »beskrivende og realistiske« Definition. Dette sker under fortsat polemisk Kanontorden, og dog ender denne Forberedelse alene i det for Forf. ganske vist meget — for andre maaske noget mindre — afgørende, men iøvrigt særdeles fornuftige, at det er Antallet af beskæftigede det kommer an paa, men at dette Antal ikke uden videre er det samme som Forskellen mellem det samlede Antal Organisationsmedlemmer og Antal ledige i Følge Statistiken; formodentlig kræver denne Stil vel saa en veritabel Definition til Udløsning; i sin afgjort empirisk-statistiske Form lyder den: »Arbejdsløsheden er den Del af Forskellen mellem samtlige Medlemmer af Arbejdsløshedskasserne og de beskæftigede Medlemmer, som lader deres Arbejds-

løshed kontrollere« (S. 14). Det skal tilgives Forf., at det relative Pronomen her ikke gaar paa »de beskæftigede«, men paa »Forskellen«; det virker ellers straks lidt chokerende, men fremgaar altsaa af den forudgaaende Forberedelse. Bortset fra, at man nok her har Definition, men blot af noget andet end Arbejdsløshed, lader den sig meget godt høre — endog af En, der for en særlig Anvendelses og et begrænset Omraades Skyld tværtimod har forsøgt at faa Overensstemmelse tilvejebragt mellem »Forskellen« og »Beskæftigelsen«¹⁾.

Men hvorfor skal dette skrues op til en Definition af Arbejdsløsheden, hvad det simpelthen ikke er. Helt ubegribeligt er Meningen med denne Konstruktion, naar det S. 14 først hedder, at »den Arbejdsløshed, som man rent faktisk beskæftiger sig med, allerede er udtrykt i Det statistiske Departements og Arbejdsdirektoratets offentliggjorte absolute og relative Arbejdsløshedstal« og derefter længere nede (men allerede paa samme Side) og i umiddelbar Fortsættelse af den ovenfor citerede Definition: «det er dette Arbejdsløshedsbegreb, der er Genstand for den almindelige Tale om Arbejdsløsheden, og det er denne Arbejdsløshed, man ønsker en Forklaring paa«. Hvor kan Forf. nu vide det? Og hvor kan begge Dele være rigtig, uden at Forf.s højtidelige Definition maa tænkes ganske indholdsløs?

Da den faktisk ikke er det, er det værd at bemærke, at det hele Postyr kun angaar den velkendte Ting, at de numeriske Udtryk, man kan skaffe sig til Vurdering saavel af Arbejdsløshedens som Beskæftigelsens Omfang, i større eller mindre Grad lider af Mangler, og at det derfor er en Opgave at undersøge, hvorpaa disse Mangler beror, eventuelt at klarlægge hvilken Rolle de kan have spillet fra Tid til anden.

Dette er en af Forf.s Hovedopgaver og en særdeles acceptabel Opgave — men det er rigtignok ikke »Arbejdsløshedsproblemet i Danmark«, og den krævede næppe hele dette Udstyr. Navnlig ikke i Betragtning af, at den Korrektion, det drejer sig om, og som refererer sig til de i Aarene 1930—38 ændrede Kontrolregler, Kassevedtægter, legale Bestemmelser o. s. v., alligevel ikke kan gennemføres forudsætningsløst, og derfor ogsaa maa være behæftet med Usikkerhed, og sidst men ikke mindst vanskeligt kan siges at være et væsentlig Problem i Forhold til de i det følgende behandlede; Forf.s Resultat bliver, at det numeriske Udtryk for Arbejdsløs-

¹⁾ Nybølle: Arbejdsløshedsproblemet, Soc. Tidsskr., 1936, S. 146 f.

heden (d. v. s. den Dich'ske) i 1930 vilde være blevet noget (nogle faa pCt.) større, hvis det var blevet til paa samme Maade som Udtrykket for Arbejdsløsheden i 1938; Forf. udtrykker det nu paa den Maade, at Arbejdsløsheden i 1938 har været mindre, end man før har vurderet den til. At det slet ikke falder Forf. ind at spørge, om det saa er 1930 eller 1938, det »er galt med« eller dem begge, vilde være ubegribeligt, hvis man ikke erindrer sig, at han samtidigt med Opstillingen af sin rent empirisk-statistiske Definition i Virkeligheden har afskaaret sig fra at kunne sige noget om dette, og tilbage bliver det afgørende, at selv om de omhandlede Ændringer har influeret paa Tallene, er Spørgsmaalet, om de ogsaa har ændret paa Arbejdsløsheden — i Virkeligheden et helt andet Spørgsmaal.

Hvor betydningsfuld man vil anse Behandlingen af den her omtalte Opgave, kan være en Smagssag; men den kan, naar Forf. definerer Arbejdsløshed, som han gør, ikke maale sig med Betydningen af den følgende, at undersøge Virkningerne af Organisationernes Vækst paa Antallet af Arbejdsløse, enten dette nu er det Dich'ske Antal eller det af den officielle Statistik umiddelbart offentliggjorte, idet Forskellen her i denne Forbindelse bliver forsvindende, som Følge af, at Organisationerne i den betragtede Periode er vokset betydeligt fra ca. 290.000 til godt 415.000 Medlemmer.

Her stilles man igen overfor den usalige Kamp mod Vejr møllerne; og her i gigantisk Format; for naar man definerer Arbejdsløshed som Forf., bliver det naturligvis Liv og Død om at gøre at »bortforklare«, at Arbejdsløsheden er mere end fordoblet 1930—38, blot fordi Antal Arbejdsløse inden for Organisationerne er steget fra ca. 40.000 i 1930 til ca. 97.000 i 1938.

Man vil have svært ved at tro paa Alvoren i Forf.s Bestræbelser her, hvis man ikke gør sig bekendt med den Omhu og de mange Sider og Betragtninger, som han anvender paa dette Problem, der alene har sin Oprindelse i Forf.s »Definition«. Et Hovedpunkt gaar ud paa at undersøge Virkningen af den Tilgang, der skyldes »Organisationsomraadets Udvidelse«, og den, der ikke skyldes en saadan. Hvad »Omraadets Udvidelse« egentlig betyder, har det været mig umuligt at finde klart udtrykt noget Sted. I n d i r e k t e faar man derimod en Anelse derom, naar man læser, hvad der senere, S. 40 siges om de Tilfælde, hvor det er let, og hvor det er mindre let at bestemme Virkningen af den Del af Medlemstilgangen, der *ikke* skyldes Organisationernes Udvidelse.

Om mit eget Forsøg i sin Tid²⁾ med samme Problem udtaler Forf. nu, at det »ikke har saa forfærdelig stor Interesse«, idet det er vanskeligt at danne sig nogen Forestilling om, hvad Resultatet — Arbejdsløshedens Fordeling mellem de to Faktorer — betyder i den foretagne Beregning. At den Interesse, Forf. i sin Tid og i den da foreliggende Forbindelse syntes at nære for dette Forsøg, siden er visnet hen, faar være; værre er det, at Forf.s Interesse for Problemet alligevel er holdt ved lige, og allerværst synes jeg nok hans her præsterede Bidrag er.

Mod mit Forsøg kan der rettes flere velbegrundede Indvendinger, særlig den, at det er foretaget for summarisk. Hvad det i sin Ide gaar ud paa, og hvad det betyder, kan der dog ikke rejses Tvivl om. Sammenligner man hermed Forf.s ovennævnte Anvisninger, maa man nok spørge om Betydningen af de paa disse foretagne Beregninger, idet Anvisningerne ikke blot som nævnt er særdeles dunkle, men ogsaa ligefrem arbitrære (»man maa kunne regne at« — uden nærmere Begrundelse); det er af denne Grund umuligt at kritisere dem nærmere og ikke blot vanskeligt, men helt umuligt at danne sig en Forestilling om, hvad Resultatet betyder.

Det vigtigste — og sørgeligste — er imidlertid at bemærke, at den egentlige Løsning af det Problem, der spøges her, og som i den foreliggende Form er kommet til at spille en altfor stor Rolle, er langt simplere og uden Subtiliteter, naar blot man skaffer sig de Oplysninger, Løsningen virkelig kræver³⁾. Den Vægt, Forf. har lagt paa det, kan jeg kun opfatte som en Misforstaaelse; den hidrører ganske vist netop fra Forf.s saakaldte »Definition«; den fører dog forhaabentlig ikke sin Herkomst tilbage til mit Forsøg, der alene gik ud paa i en given Situation at klare sig med mangelfulde eller rettere utilstrækkelige Iagttagelser. Man bør ikke heraf lade sig friste til Anstrengelser, der mere minder om Sport end om Videnskab, og som tilsidst løber Fare for at dreje sig blot om nogle Tal, som man ved et højtideligt Definitions-Løfte har spærret sig selv inde i, og som lige saa lidt som den først omtalte Opgave drejer sig om Arbejdsløshedsproblemet i Danmark, men nok saa meget om »Sorg og selvskabt Plage«.

Det kan kun være med Beklagelse, at disse Betragtninger fremsættes overfor en Forf., der ellers skulde have Betingelser for at

²⁾ Soc. Tidsskr. 1935, S. 1 f.

³⁾ Jfr. Soc. Tidsskr. 1935, S. 3, hvor dog kun den mest elementære Form for Opgavens Løsning er antydnet.

yde noget værdifuldt; men det bør en Gang for alle bemærkes, at den Omtrentlighed og »Lindhed«, der uundgaaeligt præger økonomisk-statistisk Videnskab, ikke med nogen Nødvendighed behøver at brede sig ogsaa til selve Udtryks- og Tænkemaaden hos dens Dyrkere — som Tendensen synes at være, og som i alt Fald synes at være den Grundskade, hvoraf Manglerne ved det foreliggende Arbejde kan afledes. Kun endnu et enkelt Eksempel herpaa skal jeg anføre; det angaar Tabel 81, S. 262, hvis Overskrift lyder saaledes: »Lønninger for faglærte og ufaglærte Arbejdere«. Om Tallene betyder Kr. eller Øre, fremgaar ikke, hvad der er distraherende, fordi det heller ikke fremgaar, om Tallene angaar Time-, Dag- eller Ugeløn. Heldigvis er Kilden (det stat. Departements løbende Lønstatistik) anført i en forklarende Note; saa kan man — muligvis — selv slaa op og se, at Tallenes Dimensioner er Timer og Ører. Er man imidlertid ikke speciel kyndig, kan vist ingen begribe Meningen med den i Noten tilføjede Forklaring, at »ved Beregningen af Lønningerne er regnet med et konstant Arbejdertal inden for hvert Fag«. — Det kunde maaske allerede være svært nok for den mindre kyndige, selv om der 1) i Overskriften stod, hvad Tallene virkeligt angaar, nemlig ikke Lønninger, men Gennemsnit af en Mængde højst forskellige Timelønninger, og 2) i Noten, at disse Gennemsnit var beregnet med Anvendelse af en fast Standardfordeling af Antal Arbejdere paa de forskelligt aflønnede Fag — men helt umuligt bliver det, naar ikke engang Statistikeren har Distinktionen mellem Tingene selv og de af disse afledede Udtryk siddende som en Pæl i sit Kød. De i det foregaaende udførligt antegnede Mangler er som nævnt Udtryk for akkurat den samme Nonchalance, hvis Konsekvenser kan blive farlige baade for Yderne og Nyderne af statistiske Arbejder.

Denne Nonchalance paatræffes — jeg er paa Nippet til at sige naturligvis — ogsaa i det forholdsvis lille Afsnit om Sæsonarbejdsløsheden, hvilket Afsnit paa nogle Punkter indeholder Ansats til adskillige gode og rigtige Betragtninger, men hvor slet intet findes om Sæsonudskillelsens Begreb; for Forf. er dette Begreb noget »man har«, og der er hos Forf. ikke Skygge af Tvivl at finde om denne Besiddelse, som ellers nok kan bekymre; Naturens muntre Søn er saaledes ikke blot Lykken næst — men tillige Journalist, hvad endelig ikke var nogen Ulykke; men naar man udtrykkelig raaber paa Torvet med Videnskab, burde man efter min Mening ikke i den Grad identificere Tallene og det, de er Udtryk for.

Lignende Bemærkninger gælder ogsaa Forf.s Betragtninger over

Befolkningstilvæksten og Beskæftigelsen, hvilken Sammenstilling i den nuværende Epoke frembyder en særlig Interesse. At Forf. her ogsaa maa komme ind paa rent økonomiske Betragtninger, er jeg ganske enig i; hvilken Relevans Forf.s Dybsindighed besidder er et andet Spørgsmaal. Til Vurderingen af selve den stærke Besættelse af de arbejdsføre Aldersklasser, som for Tiden og en Aarrække fremefter gør sig gældende ogsaa her i Landet, og til de vigtigste Betragtninger herover, kan der derimod næppe gøres væsentlige reelle Indvendinger. Emnet er jo ogsaa i Forvejen stærkt gennemdebatteret. Da Forf. har en væsentlig Del af sit her benyttede Talmateriale fra mig, kommer dog ogsaa her Divergenzen mellem vore Opfattelser tydeligt frem. Medens jeg umuligt kan faa i mit Hoved, at Beregninger over den fremtidige Befolkningsudvikling (de saakaldte Prognoser) nogen Sinde kan blive andet end »Modeller«, hvis Funktion er at vise, hvad de ved deres Beregning benyttede Forudsætninger allerede i sig selv indeholder af Konsekvenser (endogene Aarsager), er selve den Anvendelse, Forf. gør af disse Modeller, Udtryk for en altfor letbenet Tiltro⁴⁾ — igen et Eksempel paa en efter min Mening for en Statistiker af Fag lidet heldig Animus; hvilke Følger den netop samtidig med Arbejdets Offentliggørelse indtraadte Krigssituation vil faa paa den fremtidige Befolkningsudvikling, er eksempelvis nu vanskeligt at dømme om. Pan spiller stadig paa sin Fløjte, og vi andre kunde smile dertil, hvis Anledningen ikke var saa grusom.

Til Slutning kunde jeg ønske at henlede Opmærksomheden paa noget positivt vedrørende den statistiske Behandling af Arbejdsløshedproblemet. Skal man nemlig videre, maa man vel engang besinde sig paa ved de statistiske Arbejder vedrørende Problemet at komme ud over den Forestillingskreds, der alene har sin Rod i Arten af de Jagttagelser, der fra først af faktisk udelukkende stod til Raadighed til Belysning af Arbejdsløshedens Omfang, men som fortsat har Tendens til at hævde sig som den eneste og egentlige. Da imidlertid Arbejdsløshed — ligegyldigt hvordan den defineres — dog er »noget«, der forløber i Tiden, saavel som Beskæftigelse,

⁴⁾ Jeg ser her helt bort fra den beklagelige Omstændighed, at Forf. offentliggør Tal, som er modtaget uden Angivelse af Hensigten om at offentliggøre dem, skønt de af Hensyn til Forf.s Interesse blev fremskaffet ved en fremskyndet »foreløbig« Beregning, og uden at Forf. ved den langt senere Offentliggørelse har sikret sig, at intet bedre i Mellemtiden var fremskaffet. Da dette netop er Tilfældet, finder jeg her Anledning til at tage Afstand fra denne Form for Kommissionsvirksomhed.

ser jeg ikke rettere, end at Vejen frem maa forme sig som en eller anden Analogi til Fremskridtene ved Udmaalingen af saadanne andre Fænomener, der ogsaa »forløber i Tiden«, jeg tænker her først og fremmest paa Dødeligheden contra »Leveligheden«. Man kommer derved ogsaa lettere ind paa det Synspunkt, som maa være det »egentlige« hos dem, der kan »rammes« af Ledighed resp. Beskæftigelse, i Stedet for fortsat at blive staaende paa det »Folketællingsstandpunkt«, der engang maaske har haft en vis Berettigelse som Repræsentant for den ganske Befolkningsstatistik (Dødelighedsmaalingen iberegnet), men nu til Dags ingen har, og som overført paa Arbejdsløshedsproblemet aldrig har haft det, uden naar man netop indskrænkede sig til at se det hele Problem alene fra Samfundsmyndighedernes Side, ikke tillige fra deres, der var »exposed to risk«. Da jeg andet Steds har luftet disse Ideer⁵⁾, men næppe tilstrækkeligt tydeligt har formaaet at fremstille den Interesse, der i denne Forbindelse synes at kunne knyttes til dem, benytter jeg Lejligheden til at gøre opmærksom paa den delvise Analogi, der her maa have en Chance for at kunne udnyttes. Selv om man ikke paa engang kan naa det hele, fulde Maal, maa Vejen til at kunne opfatte og udtrykke Arbejdsløshedens Omfang i al Almindelighed gaa gennem Muligheden af at kunne udtrykke og numerisk bestemme Sandsynligheden for inden given Frist at blive arbejdsløs, hvis man har Beskæftigelse, og den tilsvarende Sandsynlighed for en Ledig at faa Beskæftigelse. At disse Sandsynligheder vil vise sig at være besværligt »levende« og stille sig højst forskellig i forskellige Arbejdergrupper og i forskellige Tidsrum (dels inden for Sæsonen, dels inden for Konjunkturbølgen), og sikkert besværligere, end man i andre Anvendelser plejer at regne med, er en anden Sag. Men Begyndelsen bør gøres. I alt Fald nogle af Besværlighederne ved at definere Arbejdsløshed vil derved løse sig, og det vil da ogsaa paa ganske naturlig Maade give sig, i hvilket Omfang og paa hvilke Betingelser man kan presse Udtrykkene for Arbejdsløsheden sammen i nogle faa Tal; i et eneste — Dich'sk eller andet — maa vel anses som en haabløs Mulighed. Selv om Arbejdet hermed allerede til at begynde med vil vise sig besværligt, kunde det dog maaske paa et tidligt Stadium i det mindste bidrage til at aabne Muligheden for nye Betragtningemaader af selve Arbejdsløshedsproblemet og dermed yde dette Problem en væsentlig Tjeneste.

H. Cl. Nybølle.

⁵⁾ Soc. Tidsskr. 1936, S. 134 f.